

A CSELEKVÉS ISKOLÁJA

PEDAGÓGIAI FOLYÓIRAT

Kiadja az állami polgári iskolai tanárképző főiskola gyakorló iskolájának tanári testülete.

Felelős szerkesztő: KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik évenként 5 kettős számban. Előfizetési díj egy évre 12 pengő. Szerkesztőség és kiadóhivatal: S z e g e d, Boldogasszony-sugarút 8. szám.

Nevelés és gyakorlati lélektan

(Első közlemény.)

Bevezetés. — A gyakorlati lélektan feladatai. — Családi nevelés és gyakorlati lélektan. — Az iskolai pszichológus kérdése.

Bevezetés.

»Iskola és gyakorlati lélektan« címen oly kérdések soroza-
tát kívánja e sorok írója megvilágítani, melyek a tanításnak és
az iskolai nevelésnek sikerét szolgálhatják, — különösen annak
az irányzatnak szellemében, melyet a »Cselekvés Iskolájának«
neveztek el. A tanításnak és a nevelői munkának számos oldala
van; politikai, nemzetgazdasági, világnézeti stb. szempontok és
hatalmi igények bőven érvényesültek és érvényesülnek a ne-
velés és oktatás céljainak, módszereinek, a tanítás anyagának,
a szelekciónak irányításában; nem szabad azonban megfede-
keznünk arról, hogy a nevelés és oktatás egyik legfontosabb s
egyszersmind az elfogulatlan tudomány számára leginkább hoz-
záférhető és legtermékenyebb szempontja a *lélektani* szempont.
A lélektan ma már abban a helyzetben van, hogy a nevelésnek
és oktatásnak majdnem minden egyes kérdéséhez hozzászólhat,
— még pedig teljes illetékességgel. Azért azzal kell jóváten-
nünk a jelenben a mult hiányait és fogyatékoságait, hogy az
egész pedagógiának eddig elhanyagolt egész lélektani irányzatát
csak annál erősebben juttatjuk érvényre. Hiszen a nevelés és
oktatás *lényege* sem egyéb, mint pszichikus valami: *(lelki) rá-
hatás*; ez a ráhatás személyiségekből (nevelők) indul ki és sze-
mélyiségekre (növendékek) hat; még a tisztán »szellemi« ter-

mészetű, »önértékű« művelődési anyagok (minő a matematika, a művészetek stb.) sem hatnak önmagukban a növendékre, — nem is hathatnak reá másként, csak a nevelő lelkeségén keresztül, — éppen mivel a növendék még fejletlen s fejlődő valaki. Ezzel a mai pedagógia teljesen tisztában is van, s hogy mennyire tudatában van a nevelés lényegének ezzel a *lélektani* természetével, azt ékesszólóan mutatja pl. az az eltolódás, mely a nevelő személyiségét egyre jobban előtérbe helyezi a személytelen és »mechanikus« módszerimádattal (methodologizmus) szemben, mely Comeniustól a Herbarti irányig a nevelőtől »független« módszerben látta a nevelés egyedül üdvözítő, vagy legalább is leglényegesebb mozzanatát. Ma már a módszert a nevelői elmélet is alárendeli a nevelő szuverénabb személyiségének. Beszélhetünk bizonyos értelemben a személyiség primátusának elvéről a mai pedagógiai elmélkedőknél. Viszont a nevelés másik sarkpontja, a növendék, mint pszichikus személyiség, szintén előtérbe nyomult az elmélet (és a gyakorlat) szerint a »művelődési anyag« primátusával szemben. Ezeknek a szempontváltozásoknak a legfőbb előmozdítója éppen a lélektan volt, a maga különböző hódításaival. Egymásután nyíltak meg a gyermektanulmány, gyermeklélektan, képesség-, tehetség- és alkalmasságvizsgálatok, a különböző értelmességi és erkölcsi próbák (tesztek) a pályaválasztás tudományának birodalmi s egyre sürgetőbb lett a követelés: a gyermeket s az iskolát nem szabad pusztán *csak* a művelődési anyag, az egyes politikai vagy nemzeti vagy világnézeti és más (különben jogosult) szempontjaiból nézni többé, hanem itt is le kell számolni egy kopernikuszi fordulat szükségességével: vizsgáljuk meg már egyszer a művelődési anyagot, a tudománypolitikusok követeléseit, a gyermek elé tűzött roppant feladattömeget (melyet az »iskola« jelent) a *gyermek* szempontjából is! Egyes művelődési anyagok fanatikusait fel kell ébreszteni dogmatikus szendergésükből s rá kell eszméltetni arra, hogy az iskola s benne a gyermek nem pusztán az ő kulturájaiának kiszolgálója, vagy még kevésbé egyes tanulmányi ágak, pl. klasszikus nyelvek és irodalom, érdekeinek biztosító intézete csupán, hanem a gyermek harmonikus, jövőre irányuló, lelki egyensúlyt biztosító kifejlődésének a színhelye is.

Az alább következő közlemények is ezt kívánják szolgálni. Nem rendszert, »pedagógiai lélektant« kívánnak nyújtani, hanem csak mozaikokat adnak a nevelés és tanítás nagy területéről, bemutatva, miképpen törekszik a gyakorlati lélektan *segítségére* lenni a gyakorlati nevelőknek. Szempontunk mindig a nevelés *lélektani* mivoltának s ebből folyó törvényszerűségeknek a szempontja. Arra törekszünk, hogy megmutassuk: a lélektannak igenis vannak oly mondanivalói a pedagógiai tevékenység bármely területén, amik eleve meghatározzák a *máshonnan* induló tantervelméleti, vagy módszertani és egyéb követelmé-

nyek jogosultságát, határait, alkalmazásuk módjait. — Mielőtt azonban a program megvalósításához fogunk, előre kell bocsátanunk, a »*gyakorlati lélektan*« meghatározásának és feladatainak rövid vázlatát.

A gyakorlati lélektan feladatai.

Néhány évtizeddel ezelőtt hangzott el az a kijelentés, hogy »nincs (egységes és egyetlen) *lélektan*, hanem csak *lélektanok* vannak«, melyek egymással kiegyenlíthetetlen harcban állanak s hogy a lélektan még nem tudomány, hanem »a tudománynak csak neménye«. A közelmúltban pedig »a lélektan válságáról« olvastunk könyvet egy nagytekintélyű pszichológustól (K. Bühler) s a helyzetet még súlyosbítják az egyes új lélektudományi diszciplínák elszakadási törekvései (Wallon: Az alkalmazott lélektan az elméleti lélektan »tagadása«). E nézetekkel szemben valljuk, hogy a *lélektan egyetlen és egységes tudomány*, melynek látszólagos válsága mélyén jól felfedezhetők a közös alapok,¹ továbbá, hogy az egyes lélektudományi diszciplínák, aminők az alkalmazott és a gyakorlati lélektan, nem szakadhatnak el az egyetlen lélektani tudománytól, hanem annak konkrét-gyakorlati kialakulásai, mintegy »változatai«. Ennek a fölötté érdekes és tanulságos témának fejtegetését itt mellőzve, csupán a bennünket közelebről érdeklő gyakorlati lélektan mi-voltára mutatunk rá. A *gyakorlati lélektan* az u.n. *alkalmazott lélektanba* tartozik. Alkalmazott lélektannak nevezzük az egye-

¹ K. Bühler: Die Krise der Psychologie (1927) három irányát különbözteti meg az alapvető lélektani felfogások lehetőségének: az *élményeken*, az (értelmes) *viselkedésen* és a *szellem tárgyi alkotásain* alapuló s belőlük kiinduló lélektani vizsgálódást. Ez a hármas elágazódás jól kiegyenlítődésre jut Boda István elméletében, kinek sikerült *egyetlen nevezőre* hozni a különböző és viszonylagosan jogosult lélektani irányzatokat: »A lélektanban a legbensőbb *lelkiből* kell kiindulnunk... mely egyik irányban meghatározza a *viselkedést* (a viselkedés: a lelkinék *megnyilatkozása*), melynek élő és alkotó tevékenysége részben *reflexek* útján folyik le (a reflexek: a lelkiség megnyilatkozásának eszközei), és amelynek tevékenységei nem léphetik túl a fizikában leleplezett nagy kozmikus törvényszerűségeszabta lehetőségek körét, ... (a fizikai törvényszerűségek: a lelki megnyilatkozáslehetőségek *keretei*). — Ki kell indulnunk abból a lelkiből, mely a másik irányban mint legjelentősebb determináló tényező határozza meg azokat az *egyenfeletti értékeket* és kulturális javakat, melyeket a *szellemtudományok* vizsgálnak.« (Az eszmélések organizálódása, Bp. 1929. 60. l.). A lélektannak, mint tudománynak egyetlen egysége eképen biztosítva van alaptárgyának (a »lelki«) egysége s a belőle folyó lényeges szempontok összefüggése által. Ez egységbe az alkalmazott lélektan is beletartozik.

temes lélektan azon részletterületét, mely a maga *kérdéseit* nem az elméleti lélektanból meríti, hanem vagy *más tudományokból*, vagy *egy-egy művelődési területekről*.² Ily művelődési területek *H. Wallon* szerint³: az iskola, a hivatás (métier), a kereskedelem (és ipar) és az igazságszolgáltatás birodalmai. Minthogy a gyakorlat mindig és mindenütt előtte jár az elméletnek, ép-úgy az iskola és nevelés, vagy az ipar, az igazságszolgáltatás gyakorlata is mindenkor megelőzte azoknak az elveknek és törvényszerűségeknek elméleti kutatását, melyek a gyakorlatban rejlének. Így az alkalmazott lélektan is csak a jelzett területek utólagos elméleti átkutatását jelenti; viszont előnye is van a gyakorlattal szemben: az elvi öntudatosság, a tisztaelvűség, az ellenőrzés és igazolás lehetősége. Ez csak az elméletnek adott meg a még oly sikeres, de az elmélet nélkül »vakon« tapogatózó és haladó gyakorlattal szemben. Az »alkalmazott« lélektan voltaképen »*alkalmazó*« tudomány; ez a kifejezés jobban kifejezi diszciplinánknek lényegét: az elméleti lélektan elveit és módszerét alkalmazza a nevelés, ipar stb. konkrét világára, ennek egyes eseteire. Az egész pedagógiai tudomány is felfogható »*alkalmazó lélektan*« gyanánt: azt kutatja s állapítja meg, miképen *alkalmazhatók* a nevelő ráhatás alapját tevő lelki folyamatok (és képességek stb. a növendékben és nevelőben) a nevelés elé kitűzött érték-célokra, azok elérésére. Természetes, hogy ebből az alkalmazásból egyes különös problémák is származnak, ilyen pl. az a kérdés, lehet-e felhasználni az introspekciót az alkalmazott pszichológiában? Ez a kérdés, több más részletkérdéssel egyetemben e helyen nem vitatható meg s elterelne célunktól; (egyébként az egyes kérdések keretében az ilyen problémákra is kitérhetünk).

A *gyakorlati (praktikus) lélektan* az alkalmazott lélektan-
nak az a része, amely a lélektan eszközeivel elérhető *hatások*
ról szól (hatáspszichológia). E hatásoknak gyakorlati megvaló-
sításai, közvetlen *technikai eljárásai* alkotják a *pszicho-technika*
néven ismert (technológiai) ismeret- és készségösszeget.⁴ *Giese*,

² *O. Lipmann* meghatározása, l. Zeitschrift für angewandte Psychol. Bd. 44. (1933.) 64. l.

³ *Principes de la psychologie appliquée* (1930).

⁴ »A pszichotechnika nem azonos az alkalmazott pszichológiával, hanem annak egy része. Pszichotechnikáról csak ott szólhatunk, ahol a tudatjelenségekről való ismereteinket valamely, a jövőben elérendő célra használjuk fel; pl. a tanító a gyermek lelkét formálja és fejleszti bizonyos kulturcéllok szolgálatában; az ügyész az esküdtek hangulatát akarja befolyásolni bizonyos ítéletre; az egyházi szónok a bűnösök tudatára akar hatni; a kereskedő a vásárlók fantáziájára kíván hatást gyakorolni, hogy vásárlásra bírja őket; a gyáros úgy óhajt munkásaival bánni, hogy ezeknek a lehető legnagyobb munkateljesítményre legyen készségük stb.« *Kornis*: A magyar Filozófiai Társaság Közleményei, 1914: 126 l. (Münsterberg, a

ennek a tudománynak egyik legkiválóbb munkása, a pszichotechnikát két részre osztja fel: az *alanyi* és *tárgyi* pszichotechnikára.⁵ Az alanyi pszichotechnika azokat a módszereket ismereti s foglalja magában, melyek a szelekcióra, alkalmasságra, az alkalmazkodásra és gyakorlásra (tréning) vonatkoznak az alkalmazott lélektan különböző ágaiban; a tárgyi pszichotechnika vizsgálja és megállapítja a munkaközben előálló kifáradás, a világítás, a reklám és propaganda, a munkaidő és mozgás, s a balesetek elhárításának törvényeit és eljárás módjait. Mint látnivaló, a nevelés egész területe érintve van a pszichotechnikai eljárásokban, lévén ezek lényegükben próba- (teszt-) módszerek.

Családi nevelés és gyakorlati lélektan.

Hogy a gyakorlati lélektan a családi nevelésnek nagyon értékes szolgáltatásokat tehet, azt ma már nemcsak a pszichoanalitikus irányzat hívei ismerik el, hanem mindazok, kiket bármiképpen is megérintett a gyermektanulmány és gyermeklélektan mai nagy előhaladásának tudata. Kétségtelen, hogy az öntudatosságot és problémaérzékenységet főképpen Freud elméletei keltegették a szülőknél; de számosan vannak oly szülők is, kik természetes nevelői ösztöneiket és hagyományait egy-egy oly könyv vagy előadás után tették önkritika tárgyává, minők *Ellen Key*, *Gur-litt* művei, vagy a nevelés »divatos« kérdéseiről szóló előadások. Számos oly könyv lát napvilágot ma nálunk is, melyek a családi nevelés kérdéseit mélyebb pszichológiai megvilágításba helyezik s felnyitják a szülők szeméit, hogy ahol eleddig csupán nevelői ösztöneiket, a pillanat sugallatát, gyermekkoruk emlékeit, vagy laikus tanácsokat követtek, ott most lélektani alapon boncolják a nevelés kérdéseit. A francia irodalomból *Ferrière* szép és bölcs lélekkel megírt könyvét említjük csupán e helyen (*L'éducation dans la famille*, 1923), a németeknél *Prüfer* könyvét (Pädagogische Ratschläge für Eltern, 1925), H. Muckermann katolikus szellemben megírt, népszerű és a fajbiológiát is figyelembe vevő »*Kind und Volk*«-ját (1933); a magunk irodalmából *Ranschburg* Gyermeklélektanát (1908); *Imre Sándor* sorozatát (»*Szülők Könyvtára*«); *Székely Béla* művét: »*A te gyereked*« (1934), — a neveléstani folyóiratokon kívül, melyek állandó beszivárgó munkájukkal lankadatlanul mélyítik a nagyközönség lélektani érdeklődését.

A lélektan szolgálata elsősorban abban állapítható meg, hogy a szaktudomány a maga tökéletesebb módszereivel (megfigyelés és kísérlet) jobban feltárja a szülők előtt saját gyer-

»pszichotechnika« első elméletírójának ismertetésével kapcsolatban).

⁵ Psychotechnik. (1928.) — Wirtschaft u. Psychotechnik (1929) 7. kk. 41.

mekük fejlődésének tényeit, törvényeit, szakaszait, esetleges elmaradásait, fogyatkozásait, vagy egyéb sajátosságait, mint a szülők spontán megfigyelései. Mily tanulsággal olvashatják a szülők pl. Prúfer művében a gyermek hazugságairól, dackorszakairól, a nemi felvilágosítás nehéz kérdéséről, a lelkiismeret neveléséről szóló, tapasztalatokon alapuló és lélektani elmélyítéssel megírt fejezeteket! Mennyi felvilágosítást nyújthat a gyermek cselekvő természetének helyes irányításáról, a szoktatásról, a család és az iskola viszonyáról Ferrière könyve! Mily bölcs tanácsokkal szolgál a vallásos szülőnek Muckermann pl. a családalapítás előtt álló gyermeke számára! Általában: a gyermektanulmánynak, a gyermekkor és ifjúkor tudományos lélektanának ismerete époly nagy szolgálatokat tehet a családi nevelés sikerének biztosítására, mint egy jó orvosi könyv a csecsemő egészségének szakszerű ápolására, vagy orvosi tanácsok és ismeretek a nevelés egész folyamán.

Hogy a gyakorlati lélektan mily hasznos tanácsokkal szolgálhat a házi nevelés ügyének, azt két példán mutatjuk be. Az első a *dacos gyermek* diagnózisa és pedagógiai kezelése. A szülők, kellő felvilágosítás híján, néha értetlenül szemlélik a 3 éves kor körül a gyermekük érzelmi életében beálló változást: a gyermek rendkívüli előidézõ okok nélkül, dühöng, sír, földre veti magát, a kívánt tárgyat megkapva, azt eldobja magától, stb: stb: sem a szelíd beszéd, sem a büntetés nem használ; dac, duzzogás, ellenséges hangulat hatalmasodik el a gyermekben. — E jelenségek értelmezése a lélektan első feladata. A gyermekpszichológia rámutat arra, hogy az u.n. (első) »dackorszak« egy többé-kevésbé szükségszerűen beálló folyamat a gyermek fejlődésében. Az első 3 év elvezet a gyermek első kis személyiségének kialakulásához; míg az előző időben a kisgyermeknek inkább csak életérzéletei (táplálkozás, mozgás stb.) szolgáltak élvezetforrás gyanánt, most egy új tudatos forrás nyílik meg számára: élvezni kezdi kis (kész) egyéniségét. Innen vannak új akarati impulzusai, melyekben tevékenységeit kipróbálja (pl. zajt üt, amit lehet összetör, ceruzával mindent befirkál stb.: »funkcióöröm«). Ez az első büszke »önigenlés«, érvényesítése a saját erőinek, új örömforrás számára. Ezzel a tendenciával azonban szembehelyezkedik a környezet, a felnőttek világa, a tilalmak. A gyermeknek alkalmazkodnia kell. Ennek az alkalmazkodásnak azonban harc az ára: a gyermek nem adja meg magát azonnal. Nem az a fontos előtte, mit akarnak tőle a felnőttek, hanem csak az, hogy más akarnak, mint amit ő. A kisgyermeknél az *önérvényesítés* alaptendenciája oly erős, hogy még az értelmi képességeinek megfelelő magyarázatokat sem fogadja el (pl. a sirással kikényszerített és végre megkapott tárgyat elhárítja). — A dacjelenségek értelmezése magával hozza a megfelelő gyakorlati szabályokat is: Tévedés volna a gyermek minden kívánságának engedni, csak azért, mert csak így állítható helyre az ő megsértett kicsiny »önbizalma«. Ez gyakorlatilag legtöbbször megvalósíthatatlan, mert a gyermeknek oly kívánságai is lehetnek, melyek valóságosan életveszélyesek (ablakön kihajolni stb.). De nem is előnyös reá, ha minden kívánságát

teljesítjük. A kisgyermek erkölcsi és értelmi fejlődésének egyik leglényegesebb mozzanata, hogy alkalmazkodni megtanuljon. (V.ö. Boda: A nevelői célkitűzés problémájához, 1926. 20. kk. II.). Azért a dacos viselkedésnek legjobb levezetése a figyelem eltérítésében áll. Sokszor a legerősebb dackitörés kellős közepén is sikerül a gyermek figyelmét más csábító foglalkozásra áttéríteni s így célt érhetünk a gyermek felesleges megalázása nélkül. Ha ez az eszköz nem vezet célhoz, akkor az okos szülő megvizsgálja, vajjon van-e alapos, vagy kényszerítő ok arra, hogy a gyermek dacos kivánságát megtagadja. Ha nincs: akkor a szülő engedékenysége levezeti a dacos affektív állapotot. A gyermeknek bizonyára meg kell tanulnia engedelmeskednie, ez hét éves koráig egyik legfontosabb szerzeménye (Ferrière), de a szülőknek soha sem szabad egocentrikus álláspontra helyezkedniök a gyermek egocentrizmusával szemben: nem szabad *csak* azért engedelmességet követelniök gyermeküktől, *hogy* a saját akaratuk érvényesüljön. Ide tartozik az a fontos megfigyelés is, hogy ha a szülő (nevelő) dacos, ingerült viselkedéssel válaszol a gyermek ingerültségére, az nagy gyakorlati hibát jelent: az ilyen visszahatás csak még jobban fokozza a gyermek izgalmát. Az erősebbnek a felnőttnek győzelme ily esetekben csak külső kényszerrel vívható ki, — aminek a további folytatása a gyermek lelkében a fájdalmas megaláztatás, a benső lázadozás, duzzogás és bizalmatlanság érzülete lesz. Szeretetteljes nyugalom, humor: ez a megkívántató nevelői attitűd a dacos gyermekkel szemben. — Az előbbi közvetlen (direkt) ráhatások mellett meg kell említenünk a közvetett (indirekt) úton járó nevelést is. A dacosság (különben magától is elmúló) hulláma ellen a helyes küzdelem egyik legjobb módja az, ha a gyermek önértetét igyekezünk erősíteni, fejleszteni: felkelthetjük büszkeségét, pl. megengedjük, hogy a felnőtteknek segítsen, természetesen hozzáálló megbízásokban, nem fukarkodunk az elismerésben és dicséretben; vagyis »pozitív« pedagógiát űzünk a »negatív« helyett, a tilalmak és gáncs pedagógiája helyett. A kisgyermek nagyon sokat ad környezetének elismerésére. Végül: a kisgyermeket mindig »komolyan kell venni«, azaz: nevelési »pózunk« olyan legyen, hogy a gyermek érezze, hogy komolyan vesszük kis személyiségét, nevetségesnek tetsző ötleteit; tudatlanságát nem szabad kinevetni, vagy kigúnyolni. Erre is daccal válaszol. Ha pedig komolyan vesszük őt, növekedik önbiztonsága, önérzete.

A *nemi felvilágosítás* kérdésében is fontos útmutatásokkal szolgálhat a gyermeklélektan. Ha a szülők, kiknek elsősorban kötelességük a gyermekük első kételyeit és kérdéseit bizalommal, megértéssel fogadni és súlyos erkölcsi felelősségérzettel megoldani, mégsem éreznének bátorságot a gyermeknek a gólyamese helyett az igazság hozzájukmért feltárására, akkor, egy idősebb rokon, vagy a lelkipásztor, tanító mellett vagy helyett a *pszichológusra* vár ez a kényes feladat. A gyermek olyankor teszi fel először az ide vonatkozó kérdéseket (hol voltam, mielőtt megszülettem? hogyan születnek a kisgyermekek? hogyan kerültem oda, ahonnan születtem? stb.) többé-kevésbé határozottan, mikor a *meseországban* már átcsesett. Ebből következik, hogy sem a gólyamesével nem szabad őt többé áltatni, sem az igazságtól teljesen elűtni. A *kérdő-korszak* »tartalmatlan« kora is elmúlt már ilyenkor. Fontos tehát, hogy a szülőt gyermeke

lelkének alakításában ekkor már az igazság és őszinteség szelleme vezesse. Meg kell azonban fontolniok a nevelőknek, hogy mit és mennyit közöljenek a gyermekkel a teljes. (biológiai) igazságból s főként: hogyan közöljék azt? Nem szabad türelmetlenséget, zavart, elfogódottságot tanúsítaniok s legfőképpen túlzott szeméremérzést és hamis büntudatot kelteni a gyermekben: az új élet titkának tisztelgetéltő szépségét meg kell sejtetni vele (nem egyoldalúan szégyenletes dolognak s bűnnek feltüntetni a születést és előzményeit). Alljon itt Muckermann idézett művéből, mely egyúttal mélyen katolikus érülettel tárgyalja a kérdést, néhány sor:⁶

»Aki a gyermeket szereti, szegélyezze az ő életét mesékkal... Csak akkor kell óvakodni a gyermeknek meséket mondani, ha ő az igazságot kívánja tudni s ezt annál inkább kell tenni, mert hiszen a valóság sokkal szebb, mint minden mese... Szembeszökően világos, hogy egyetlen mese sincs, mely gyengéd szépségében összehasonlítható lenne ezzel a valósággal. A gyermek szeretetét csak növelheti és mélyítheti az a tudat, hogy a gyermek az anya szive alatt egy kis bölcsőben nyugodott kilenc hónapig s ott az anyai drága vérből táplálkozva nőtt... — *Gyermek*: Hiszen engem nem is a gólya hozott! — *Anya*: Bizony nem gyermekem. — *Gyermek*: Hát akkor honnan jöttem? — *Anya*: Az én szivem alatt növekedtél egy szép kis bölcsőben, melyet a jó Isten épen a te számodra készített; épúgy mint a gyermek Jézus is úgy növekedett. — *Gyermek*: És meddig tart ez? — *Anya*: Kilenc hónapig. — *Gyermek*: Milyen jó! Akkor hát kilenc hónapig egyedül én voltam Veled!« stb.⁷ — E példák mutatják, hogy a lélektan ismerete, különösen, ha finom tapintattal és veleszületett lélekismerettel (pszichognózis) párosul, mily hasznos eligazítással szolgálhat a nevelés legkényesebb kérdéseiben.

Hasonló felvilágosításokat nyerhet a családi nevelés a gyermek *fejlődésének egyes szakairól, az egyéni különbségekről*, melyek ezen a téren elég nagyok s így néha aggodalomra adhatnak okot (nem marad-e el a gyermek a fejlődésben? nincsenek-e patológiás félelmi állapotai? nem ideges-e stb.), a *járás-, beszéd-tanulás, a fantázia, intelligencia és erkölcsi élet* számtalan jelenségéről, fel egészen a serdülő korig, hol a nevelés nehézsége újult erővel tör elő s teszi gondterhessé a szülők napjait. Fel tűnhetnek pl. a szülőknek a gyermek beszédében, ennek beállításában s kifejlődésében mutatkozó gyanús jelenségek, rendellenességek (dadogás, selypítés), melyeknek esetleg pszichikus okaik vannak; ilyenkor a pszichológus van hivatva ezekről a jelenségekről ítéletet mondani. Az iskolai eredménytelenségnek, a szorgalomnak, figyelemnek, magaviseletnek egyes rendellenességeit is elemezni kell s okaikra visszavezetni. A pszichológusnak megvannak reá a vizsgálati módszerei (tesztek), hogy megállapíthassa: nincs-e valamilyen fejlődési elma-

⁶ Muckermann: Volk und Kind (1933) 221 kk. II.

⁷ V.ö. Prüfer: I. m. 200/201 I. — Pszichoanalitikus-adleri oldalról: Székely B.: »A te gyereked«, 18 kk. II.

radás vagy egyéb rendellenesség a gyermek életében? Különösen szükséges volna lélektani szempontból megállapítani minden egyes gyermeknél, vajjon alkalmas-e, érett-e arra, hogy megkezdje az iskolába járást? Különösen értékes szolgálatot tehet azonban a lélektan a pályaválasztás kérdésének eldöntésében. A pszichotechnikának viszonylagosan egyik legkifejlettebb ága éppen a hivatás-alkalmasság vizsgálata; ilyen vizsgálatok (75 %-os eredménnyel, mit a későbbi sikerek és a beválás mutatnak) már tömegesen folynak idegen államokban, különösen Amerikában. A nemi serdülés korának problematikus jelenségei sem oldhatók meg a pszichológiának erre a korra vetett fénykévei nélkül. Az ifjúkor sajátos lelki dinamikáját (és visezésségeit) semmilyen tudomány vagy gyakorlati eljárás nem ismeri meg oly mélyről, mint a lélektan. Ez mutatja meg igazán a szülőknek is a gyermek igazi lelki arculatát, azoknak a kiengyenlítettlen feszültségeknek okait, melyek az érzelmi labilitásban, ildomtalanságokban, dacban, szentimentalizmusban, érzelmi radikalizmusban, a környezettel szembeszálló önállósági törekvésekben, zárkózottságban, ábrándozásban és fantáziás lelkesülésben, másfelől depressziókban, gátlásokban, izgalmakban stb. nyilvánulnak.

Különösen nagy érdeklődéssel bírnak az u.n. *személyi* vagy *jellemlapok*, melyeknek szakszerű vezetése a mi iskoláinkban is hovatovább elemi szükségletté fog válni. Már az a terv, hogy a középiskolai érettségi vizsgálaton kettős minősítésnek vessék alá a növendékeket, vagyis a felsőbb tanulmányokra való *személyi alkalmasságukat* megállapítsák, egymagában is szükségessé teszi a pusztán rendszertelen megfigyeléseken és alanyi vélekedéseken fölülemelkedő *tárgyi és exakt személyiségvizsgálatot*. Ennek egyik módja a *rendszeresített megfigyelés*, mely bizonyos lélektani alapvetés nélkül nem képzelhető el. Személyi és jellemlapokat fölös számban termelt eddig is a nevelésügyi, gyermektanulmányi és lélektani irodalom; a kísérletek értéke attól függ, mily lényeges lélektani (személyiségtudományi) szempontok szerint állították egybe a megfigyeléseknek s a felteendő kérdéseknek szempontjait. A lélektani személyiségvizsgálat módszertanának részletes kifejtése helyett most csak utalunk két személyiségvizsgálati vázlatra,⁸ melyek az emberi személyiség végső pszichés jegyein épülnek fel. Az ilyen személyi lapok előnye az, hogy nem vetnek fel sok (és mellékes) szempontot, hanem a *lényegesre* irányítják a vizsgálatot, melynél persze a *külső jelek* (»jellemvonások«, állandó konkrét viselkedések és megnyilatkozások) *elemzéséből* kell kiindulni és a személyiség végső, lényeges összetevőire eljutni. Ehhez ismét lélektani iskolázottságra van szükség. A Boda-féle személyiségvázlat a következő kérdéseket tartalmazza:

1. Melyek a vizsgált személyiség általános *formai sajátosságai*? (Lelki tempó, dinamika, hangulat, pszichés rendezettség és szervezettség, fogé-

⁸ Boda: Bevezető a lélektanba (1934) 154, kk. II. M. Psych. Szemle 1934: III.—IV. 46, kk. II.

konyság, gazdagság, bonyolultság.) — 2. Milyen az általános *beállítódása*? (Egocentrikus, vagy altruista, kifelé, vagy befelé érdeklődő, érzelem, értelem, vagy csélekvés túlsúlyát mutatja-e, elsődleges vagy másodlagos lelki tevékenységei fejlettebbek-e, melyek általános személyiségi jegyei) és milyen *speciális beállítódásait* figyelhetjük meg? (Önmagával, a nem-énnel, vagy más személyekkel szemben való beállítódások.) — 3. Milyen a *fejlődési* jellegzetessége? (Gyors —, lassú, elmaradt — előrehaladott stb.) — 4. Melyek egyéni *képességei, érzékei, hajlamai*? (Az érzékelés, a pszichés megszerzés és feldolgozás terén.) — Ezekre a kérdésekre adandó válasz volna az a személyiségrajz, melyet a pszichológia abból a célból terjesztne a felsőbb intéző hatalmak elé, hogy ezen az alapon ejtse meg az általa kívánt *szelekciót*, párhuzamosan az iskolai (érettségi) bizonyítvánnyal, mely inkább a vizsgált személyek tárgyi, tartalmi tudásáról van hivatva képet nyújtani.

Ha a szülők a saját tapasztalásukat még ilyen természetű lélektani tanulmányokkal is kiegészítik, (és pl. követik Prüfer tanácsát: napló vagy megfigyelési személyi lapot is vezetnek gyermekükről), akkor sikeresen tudják *legyőzni* mindazokat a nehézségeket, melyek a különben normális gyermek fejlődése során is felmerülnek. Nehézségek abból szoktak származni, ha a szülők *az egyes konkrét esetét nem tudják* az általános szabály alá rendelni (szubszumálni) s így gyermekük »esetét« nem is érthetik meg. Ilyenkor (az orvoson kívül) helye volna *egy szakpszichológus megkérdezésének*.

A szakpszichológus munkája tehát ebben az alakban is — mint alkalmi szakértő, tanácsadó, — értékes szolgálatot jelenthet, sőt pótolhatatlant. Nem pótolhatja ugyanis a pszichológus munkáját a tanító véleménye és tanácsa, mert hiszen a tanító igazában nem a *gyermeket* ismeri (hivatásszerűen), hanem a *nővendéket* s többnyire őt is, mint az osztály egyik tagját és mint bizonyos teljesítmények alanyát. Szakpszichológus és tanító csak ideális esetben egyesül ugyanabban a személyiségben. A lekipásztor is csak akkor lehet problematikus nevelési esetekben igazi jó tanácsadó, ha lélektani ismeretekkel és tapasztalatokkal egyébként is gazdagon fel van szerelve. A pszichológus ezzel ellentétben éppen a lelkiélet tapasztalati törvényeiben jártas, kellő segédeszközökkel (pl. laboratórium) rendelkezik, független is a családtól s tekintélye — ha a jelenben még nem is akkora, de reméljük, a jövőben már egyenlő lesz — az orvoséval.⁹

Távot áll e sorok írójától az a vélekedés, mintha a nevelés *minden* hiányosságát és baját *egyedül* a lélektani ismeretek tudnék pótolni s meggyógyítani. De, hogy a gyermek lelkének mélyebb ismerete és ezzel párhuzamosan a szülők s nevelők pszichológiai önismeretének mélyülése hatalmas erőforrást je-

⁹ V.ö. *Giese*: Psychotechnik, 9 kkt. 11.

lent a nevelés minden ágazatában s a sikernek egyik elemi előfeltétele: ez a meggyőződés azt hisszük, a tényekben a legteljesebb igazolását nyeri. Nagy örömmel üdvözölhetjük ennek a meggyőződésnek a kapcsán azt a miniszteri rendeletet, mely a leányközépiskolák utolsó évfolyamában a »Neveléstant« kötelező tanítási tárggyá tette. Ezzel Claparède, Ferrière és mások sürgető kívánságának egy részlete ment át teljesebb lélektani alapon megismerni a gyermeket, kit a jövő anyák nevelni fognak, — hogy így öntudatosabban végezhesék azt, amit elődeik ösztönszerűen intéztek: a gyermeknevelést.

Az iskolai pszichológus kérdése.

Hogy az iskolának külön iskolaorvosra szüksége van, ez a meggyőződés már úgylátszik eléggé áthatotta a magyar közvéleményt is. Az iskolaorvos nem azonos a gyermekorvossal, bár hivatásuk területe közös; az iskolaorvos feladata a gyermekkor jellegzetes betegségeinek kezelésén belül a különleges iskolai (vagyis az iskolai élettel összefüggő s közvetve belőle eredő) higiénikus intézkedések megtételére irányul, továbbá az egészségtan tanítására (ez már didaktikai feladat). Ennek a nagyon hasznos és eléggé nem üdvözölhető intézménynek szolgálatában áll az »*Iskola és Egészség*« c. folyóiratunk (Első évf. 1933). Nem részesül azonban hasonló méltánylásban az iskolapszichológus eszméje, sem külföldön, sem nálunk, részben azon méltánylást érdemlő okból, hogy a jó nevelőnek egyben jó pszichológusnak is kell lennie, azonkívül, hogy a nevelők és tanítók pszichológiai és pszichotechnikai kiképzése kevesebb nehézségbe ütközik, mint az orvosoké. Arra hogy a pszichotechnikából külön diplomát is lehet szerezni, mint pl. Párisban az egyetemen (diplôme d'expert psychotechnicien), nálunk nem sokan gondolnak.

Am külföldön egyre inkább előtérbe nyomul az a meggyőződés, hogy a gyermektanulmány és neveléslélektan mai fejlettsége idején, gondoskodni kell oly *pszichológus szakemberekről* is, kik az iskolaszervezetbe tartozva, ugyanúgy közreműködnek a szellemi higiéne fenntartásában, mint az iskolaorvos a testiben. Németországban, hol ez az eszme a legnagyobb haladást tette az elméletben, fontos év ebből a szempontból az 1928-ik, mikor Becker közökt. miniszter indítására, az iskolai ifjúság erkölcsi (szexuális) kihágásait sürgősen meg kellett vizsgálni. E vizsgálatot *W. Hoffmann* és *W. Stern* végezték el tapasztalataik eredményét egy könyvben ismertették.¹⁰ Ezt megelőzően *W. Sterr* (*Die Jugend kunde als Kulturforderung*, 1916), *E. Con-*

¹⁰ Sittlichkeitsvergehen an höheren Schulen und ihre disziplinäre Behandlung. 1928.

rad (Psychologische Jugendpflege, 1926), majd később H. Lämmermann (Von der Tätigkeit des Schulpsychologen, 1929) foglalkoztak az iskolai pszichológus állásának szervezési gondolataival s munkakörének, módszereinek megállapításával. A mi irodalmunkban is akadt visszhangjuk ezeknek a törekvéseknek, mind irodalmi téren,¹¹ mind pedig a gyakorlatban, a »nevelési tanácsadók« felállításával, melyek az orvosi és lélektani szempontokat (igen helyesen) összekapcsolni törekszenek.

Amire azonban törekednünk kell, az egy más természetű és a nevelői tanácsadáson túlmenő egyetemesebb cél kitűzésében áll: ez a minden iskolában megszervezendő pszichológus hivatásszerű munkája, mely nem áll kívül az iskolán, és nem csupán azokra az esetekre vonatkozik, mikor a szülők csak valamely nehéz esetben (»problem child«) kérnek tanácsot.

Miképpen írható körül az iskolai pszichológus feladata s mily ismeretekkel és készségekkel kell bírnia ezen feladat megoldásához? — ezzel a kérdéssel kívánunk e helyen foglalkozni. A Becker-féle vizsgálat eredményeiből indulva ki, oly iskolai pszichológusra volna szükség, akihez a serdülő ifjúság bizalommal fordulhatna (mintegy gyónásképen) minden lelki problémájával s az erkölcsi kihágások fegyelmi elintézése helyett az iskola igazgatója további kezelés végett az iskolai pszichológusra bízna a hibázókat. W. Stern szerint az ifjúságnak ezt a bizalmi nevelőjét annak az iskolának tanárai közül kell választani, ahova a delikvens, vagy a problémákkal küzdő növendék tartozik, míg W. Hoffmann véleménye egy idegen iskola pedagógusát ajánlja. Ez a munkakör, ha mélyebben elemezzük, a következő feltételeket foglalja magában: először is olyan egyéneknek kell lennie az iskolai pszichológusnak, aki az ifjúság bizalmát fel tudja kelteni, és meg tudja őrizni. Ha csak ezt a nagyjelentőségű sajátosságot tekintjük, világos, hogy a (katolikus) lelkipásztor már hivatásánál fogva is előnyben van világi társai felett, — feltéve természetesen, ha egyéb tulajdonságai s viselkedésmódja ezen helyzeti energiáját alá nem szállítják. A hallgatási kötelezettség a lelkipásztornál már intézményesen biztosítva van s így megnyugtatta a növendéket vele szemben az a tudat, hogy vallomásainak a tanulmányi s egyéb előmenetelre semmi hatása sem lesz. Mindenesetre jobb azonban, ha az iskola tanárszemélyzetén kívül álló egyén az iskolapszichológus. Ha már most azt a kérdést vetjük fel, hogy mely pszichés adottságok biztosítják, — a hivatali álláson túl — az ifjúság bizalmát, a választ az ifjúkori bizalomnak előfeltételét tevő nevelői tulajdonságokban találjuk meg. Ezek: a szeretet, az igazságos-

¹¹ L. pl. »Az iskolai tanácsadó« (Otto Pfistertől), »A jövő útjain«, 1929, 63. l. Ez a kis felhívás a növendékek pszichoanalitikai lelki kezelését ajánlja. — Olasz Péter: Az iskolapszichológus problémája. Kl. a Kath. Nevelés« 1931. febr. sz.-ból.

ság (az ifjúkorban legtöbbször követelt nevelői sajátosság), a vezetőképeség (bizonyos erkölcsi-értelmi hatalom és fölény éreztetése, párosulva a megértéssel és jóindulattal, erkölcsileg teljesen kifogástalan életmód) és az ifjúkor vagy gyermekkor speciális lélek- és emberismerete, párosulva az egyéniség közvetlen megismerésével (intuitív pszichognózis), mely biztosítja a jellegzetes ifjúi és egyéni élményekbe és motívumokba való könnyű beleélést (a »megértést«), végül az ifjúkorhoz és az egyénhez való alkalmazkodás (bánni tudás) képessége. Mindezek oly sajátosságok, melyek *minden* igazi nevelőben többé-kevésbé megvannak s fejleszthetők is. Az iskolai pszichológus feladatköre azonban nem merülhet ki az oly esetek megoldásában, melyek csupán az ifjúság bizalmából és jellegzetes zárkózottságának legyőzése után jutnak eléje; ezek voltaképp a nevelési tanácsadók vagy lelkipásztorok tevékenységi körében is megoldható kérdések. Ezek mellett még más feladatok is várnak az iskolapszichológusra, olyanok, melyekhez a fentebb érintett általános nevelői tulajdonokon kívül szükség van *pszichológiai szakképzettségre* is.

Igy pl. nagy szolgálatot tehet a pszichológus az iskolának a gyermekek *szellemi életkorának és érettségének* megállapításával is. A pszichotechnikusnak módjában van megvizsgálni, vajjon a 6. év körüli gyermekek közül kik azok, akik szellemi-lelki érettség dolgában hátramaradtak s így veszedelmek és zökkenők nélkül az elemi iskolába még nem bocsájthatók. (Jelenleg a szegedi gyermekeket vizsgáljuk az iskolai érettség szempontjából *Winkler* tesztjeivel.) Hasonló vizsgálatok volna-
nának szükségesek az elemi iskolából a középiskolába átlépő tanuló körében is. Minthogy a magyar (»nehéz«) középiskola tanterve és anyaga között egyfelől, másfelől az elemi iskola között nincs meg a kellő átmenet, szükségesnek látszanék bizonyos szelekciónak végezni a középiskola megkezdése előtt, arra alkalmas próbákkal, az elemi iskola próbáihoz hasonló sikeres eljárással. Így elkerülhető volna, hogy a középiskola maga végezze el ezt a szelekciónak (már a tanulás folyamán, tehát »későn«) s hogy az iskola a maga primitív eszközeivel (iskolai érdemjegyek, vizsgák) intézze el ezt a kérdést. Ide tartozik természetesen annak megállapítása is, melyik gyermek mutat normálisan vagy fölüli fejlettséget, esetleg patológiás tüneteket; egyszóval a nevelést és tanítást *megelőző* döntések, melyeknek elmaradása és csak az oktatás folyamán történő likvidálása csak az egyénnek és a köznek nagy kárával szokott történni. (Sok iskolai eredménytelenség, vagy erkölcsi botlás megelőzhető volna az ilyen gyermekek előzetes lélektani megvizsgálásával.)

Az iskolapszichológus jótékony segítsége nem nélkülözhető azonban a nevelés és oktatás folytonos menete alatt sem. Az

egész iskolai berendezkedés,¹² a tanítás lélektani kazuisztikája a gyermek- és ifjúkor differenciás pszichológiája, alkalmasság- és képességvizsgálatok szakszerű vezetése, a vizsgálatok és osztályozás lélektani alapokra helyezése, a fáradságmérések, személyi lapok szerkesztése és kitöltése, az erkölcsi nevelés pszichológiai-karakterológiai vizsgálata és irányítása, pályaválasztási tanácsadás stb. is mind az ő feladata. Állandó szaktanácsadóként kellene állania az iskola tanítótestülete mellett, kihez hivatalból fordulhat a nevelő minden oly problematikus kérdésben, melyben a lélektan felvilágosítással és útmutatással szolgálhat. Mindehhez természetesen jó emberismeret, továbbá pszichológiai, pszichotechnikai és pedagógiai szakképzettség is szükséges.

Ki lehetne (erre vonatkozó diploma hiányában) alkalmas az itt felsorolt tevékenységek sikeres elvégzésére? Előbb említettünk már néhány, az iskola pszichológusi hivatásra alkalmassá tevő képességet, érzéket és a szaktudást. Ami ezt a legutóbbi kelleket illeti, a tapasztalás arra int, hogy iskolai pszichológusnak legjobb az, aki középponton helyezkedik el az egyoldalú szakpszichológus és az egyoldalú iskolapraktikus között. Vagyis legkedvezőbb az az eset, ha egy jól bevált nevelő szerzi meg azokat a pszichológiai és pszichotechnikai ismereteket s azt a gyakorlatot, mely a lélektani vizsgálatok eredményes végzéséhez szükséges. Számoljunk le azzal a nehézséggel is, mely itt könnyen felhozható volna: a lélektani vizsgáló beállítottsága teljesen más, mint a *nevelőé*. Ezzel a nehézséggel azért kell foglalkoznunk, mert, ha ez a maga teljességében fennállana, akkor a kétféle beállítottság teljesen kizárná egymást és akkor az iskolai pszichológust nem a nevelők és tanítók köréből kellene kiválasztani, hanem egy »idegen« személyiséget kellene a lélektani vizsgálatokkal és a tanácsadással megbízni. A felhozott nehézségnek mindenesetre igaza van abban, hogy ez a kétféle tevékenység: nevelni (tanítani) és megfigyelni, lényegesen különbözik egymástól. A nevelő *tevékenyen* beleavatkozik a növendék életébe, azt pillanatnyi konstellációjában és alapszerkezetében megváltoztatni törekszik (ebben áll a »nevelő ráhatás«); ezzel ellentétben a megfigyelő és próbákat adó pszichológus *passzív* szemlélő, ki azt akarja megállapítani, ami a növendékben valóban bennerejlik, a tényeket és alapjaikat. Ugyanabban a pillanatban ez a kétféle tevékenység (ráhatás és megfigyelés) nem valósítható meg, egyszerre csak egy tevékenységet tudunk a maga teljességében s a mi személyi teljességünkkel elvégezni. *Gyakorlatilag* azonban a dolog mégis úgy áll, hogy ez a kétféle tevékenység, — *az idő egymásutánjában*, — jól egyeshető egyetlen személyiségben. A megfigyelést gyors-

¹² V.ö. *Baranyai E.*: A neveléslelektan feladatai stb. Szeged, 1930. Az egész idetartozó didaktikai problémakört feltárja.

san, — a figyelem hirtelen átkapcsolásával, — nyomon követheti a nevelői attitűd, és viszont. A kétféle tevékenység nem-hogy akadályozná egymás kifejlődését, ellenkezőleg: megter-mékenyítheti, elmélyítheti egymást, — úgy mint ezt szerencsés esetekben valóban tapasztalhatjuk is. Az iskolai pszichológus esetében sem állhat tehát fenn az a nehézség, hogy a nevelői és pszichológusi attitűd, tartósan és lényeg szerint kirekeszti egymást.

Oly tanítókra és nevelőkre volna tehát szükség, akik az iskolapszichológus feladatával és hivatásával vállalnák a lélek-tani szempontoknak és módszereknek minél szélesebbkörű be-vitelét és minél bővebb gyümölcsöztetésüket a nevelés üzembé. Emellett természetesen még mindig továbbra is fennállana minden egyes nevelőnek és tanítónak az a kötelezettsége, hogy a lélektanban minél mélyebb és gazdagabb ismeretekre töreked-jen szert tenni.

(Folytatjuk.)

Várkonyi Hildebrand

Átöröklés és az ember*

Minthogy az ember összes életfolyamatai, tehát a táplálko-zás, növekedés, szaporodás stb. lényegükben az állatok hasonló életfolyamataival megegyeznek, így teljesen jogos az a feltevés, hogy az öröklés kérelhetetlen törvényszerűségei az emberre is éppen úgy érvényesek, mint a többi élőlényre. Ennek felis-merése és tudata pedig óriási jelentőségű, úgy az egyénre, mint az egész társadalomra.

Itt azonban bizonyos megszorítással kell élnünk, amennyi-ben öröklődő sajátságoknak az emberben is csak azokat tekint-hetjük, melyeknek kezdeményei a csíraplazmában vannak. Éppen ezért pl. a ragályos betegségeket (tüdővész, vérhaj) helytelen öröklődő sajátságoknak tekinti, mivel ezeket a gyermekek nem öröklik, hanem infekciók útján kapják meg. Még a született avagy az anyaméhben szerzett sajátság sem öröklődik, mint a-hogy egy végtag elvesztése sincs hatással az utódok végtagjaira.

Az előzőekben azt láttuk, hogy az örökléstani törvény-szerűségeket az állatokon és növényeken végzett tervszerű ki-sérletekből állapították meg. Az emberen ilyen tervszerű ke-resztelési kísérleteket lehetetlen keresztülvinni, ezért az em-beri örökléstani vizsgálatok legfeljebb arra szorítkozhatnak, hogy egy szülőpár utódait megvizsgáljuk, a tapasztalatokat ösz-szegezzük és belőlük törvényszerű következtetéseket vonjunk

* Részlet a szerzőnek: *Bevezetés az örökléstudományba* c. rövidesen megjelenő könyvéből. (Utolsóelőtti fejezet.)